

Az időszerű Mikszáth

Vége az esztendőnek, ilyenkor egykori bölcs magyar írókat lapozgat az ember, most éppen Mikszáthot – talán vigasztalásul, talán okulásul, talán reménységet keresve – mindenképpen azért, hogy az évvégi búcsúzkodás és számadás valamiképpen történelmi távlatot és értelmet kapjon, minthogy a régiek, úgy lehet, hitelesebben át tudták világítani a velük (az országgal) történetek értelmét, mint kortársaink (például a napilapok karácsonyi számaira gondolok!). Mikszáth Kálmán pedig még ezek között az „átvilágítók” között is kivételes képességekkel mutatott rá a közszereplők gyarlóságára, az események esetlegességére, a politikai döntéshozatal kockázataira, mindarra, ami ironikus idézőjelek közé helyezi a nagyszabású szónoklatokat, vallomásokot, fogadkozásokat. Mikszáth, ugye, a mindenkori kormánypárt odaadó híve volt, Tisza Kálmán barátja és kártyapartnere, aki rendre megszavazta a miniszterelnök előterjesztéseit, aztán a parlamenti folyosón, a képviselőházi klubban és persze a napisajtóban, ahogy mondták róla: „megbocsájtó” iróniával kommentálta a nem mindig a kedvére való tapasztalatokat. Ez a „megbocsájtó” irónia, mai szemmel értelmezve, leleplezőbb és megsemmisítőbb volt, mint a legtöbb szenvedélytől hörgő ellenzéki felszólalás.

Mondom, Mikszáthot olvasom, csak úgy lazán lapozgatva a gyűjteményes kiadásnak abban a terjedelmes kötetében, amely az országgyűlési beszámolókat, rögtönözve felvázolt politikai arcképvázlatokat, a köznapi események és tapasztalatok értelmezését, kommentálását foglalja magába. Ez a gyűjtemény történelemkönyvnek is beillik, régi meggyőződésem, hogy az ilyenféle kötetekből: publicisztikai válogatásokból, levélgyűjteményekből (mint legutóbb is a kolozsvári Gáll Ernő leveleinek gazdag válogatásából) hitelesebb képet lehet kapni a magyar történelem köznapi dolgairól, az események emberi és társadalmi hátteréről, mint a szakavatott történetírók tanulmányaiból. Tehát Mikszáthtól is gazdagabb, színesebb, hitelesebb képet kapunk a magyar „nagypolitika” tekervényes útjairól, személyi intrikáiról – működéséről, mint a tudós tanulmányokból, vaskos monográfiákból.

Ráadásul a kép, amelyet annak idején rajzolt, ma is eleven: az egykori miniszterek, képviselőházi elnökök, politikai potentátok és szélhámosok (mert akkor is voltak!) a maguk eleven voltukban állnak elénk. Élettel teli alakok: viselkednek, beszélnek, hibáznak, akár a regényfigurák. Tisza Kálmánnak, Bánffy Dezsőnek, Podmaniczky Frigyesnek, Wlassich Gyulának, Apponyi Albertnek emberi arca van, és még ha olykor (gyakran) ellenszenvesek is ezeknek az arcoknak a vonásai, legalább megismerjük azt az arcjátékot, azokat az önkénytelenül kimondott szavakat, amelyek minden tudós elemzésnél jobban fedik fel a döntések mögöttes világát, és adnak magyarázatot sok mindenre, olyan eseményekre, amelyek nekünk: mai magyaroknak is befolyásolják életünket.

Most Mikszáth Kálmán centenáriuma: az író halálának századik évfordulója közelében többnyire a kései Mikszáth-jegyzeteket lapoztam fel, az 1907-1909-es esztendőkből, 1910-ből mindössze egyetlen írást találtam a gyűjteményes sorozatban. (Az író viszonylag „fiatalon”, hatvannégy éves korában: 1910. május 28-án távozott az életből.) Nos, ezek a kései politikai tárcák, életképek, publicisztikai írások jelölték ki az én évvégi olvasmányaim körét. Mondhatom, tanulságos olvasnivalót kínáltak, annak ellenére, hogy születésük óta egy évszázad telt el, és a bennük felvonultatott közéleti figurák már régen a történelemkönyvek lapjaira vonultak vissza – ha egyáltalán megemlékezik róluk a történetírás, mert a legtöbben és talán éppen azok, akik a leginkább érdekes színeket szolgáltatottak az akkori idők közéleti palettájának, mindörökké a feledés homályába merültek, és nem hogy a történelemkönyvek, de a tudós lexikonok sem említik a nevüket. (Csendes figyelmeztetésként a jelen idők harsány közéleti szereplői számára: jóleső érzéssel állapítom meg, hogy egy erősen közepes író nevét inkább megőrzi a nemzet emlékezete, mint a maguk korában mindegyre az újságok címdalán virító minisztereket.)

De hát miről is beszéltek Mikszáth Kálmán utolsó éveinek országgyűlési tudósításai, politikai újságcikkei? Csupán néhány témát és idézetet ragadnék ki a mostanában olvasott írások közül. Mondhatnám olyanokat, amelyeket akár ma is papírra vethetne egy jótollú újságíró (már ha volnának olyan zsrnaliszták, akiknek golyóstolla Mikszáth lúdtollával vetekedhetne). Régi tapasztalatom, hogy a száz- meg százötven évvel korábban papírra vetett közéleti javaslatok, politikai programok mintha a jelenben is időszerűek volnának. Csupán egyetlen beszédes példát említenék: 1848. március 15-e *Tizenkét pontját*: vajon mondhatjuk-e, hogy ennek a nevezetes nemzeti programnak valamennyi követelése teljesült? Nem is az utolsó követelésre hivatkozom (ez így szólt: „Unió” és természetesen az „unió Erdéllyel” jelszavát értették rajta), hanem az ilyenekre. „Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben”, vagy: „Közös teherviselés”. Ki állítaná, hogy ezeket a több mint másfél évszázada meghirdetett követelményeket maradéktalanul teljesítette volna a történelem?

De most nem 1848-ról szeretnék beszélni, hanem Mikszáthról, pontosabban arról, hogy az ő megállapításai mennyire megtartották érvényességüket a jelenben is. Főként idézni fogok. Mindjárt itt van a nevezetes megállapítás 1902-ből *A klub* című politikai tárcából, amelyet a mögöttünk álló két évtizedben nem egyszer citáltam politikai pályára lépő barátaimnak, ismerőseimnek: „Magyarország lakosai a következőképpen oszlanak meg. Olyanok, akik képviselők; olyanok, akik már voltak képviselők; olyanok, akik lesznek képviselők; és olyanok, akik akarnának képviselők lenni. Más intelligens elem nincs. A magyar ember, míg él, nem szűnik meg politizálni, és mandátum után epekedni.”

Ez az ambíció, mondhatni „népszokás” azóta sem veszítette el erejét, ma is igen sok, talán túl sok becsvágyó honfitársunk juttatja emlékezetünkbe a nagy író hajdani megállapítását. Minden politikai párt körül, különösen ilyenkor, néhány hónappal az országgyűlési választások közelében, szinte tolonganak az ambiciózus emberek, és ha valaki kiszorul egy pártlistáról, hát alapít magának egy vadonatúj pártot. A mögöttünk álló két évtized tapasztalatai nyomán a

hitelességükből sokat veszítő politikai formációk mellett éppenséggel egy új vállalkozás is hozhat sikert.

De haladjunk. Mikszáth igen gyakran leplezi le azokat a politikai „tekintélyeket”, amelyek mögött maga az üresség: a hitelesség, a gondolkodás, a program hiánya ásít, annyiszor leplezi le őket, akár nevük szerint is, hogy az olvasónak olyan benyomása támad, mintha a huszadik század első évtizedének magyar országgyűléseiben főként oda nem való: üresfejű, műveltséghiányos emberek hoztak volna döntéseket az ország ügyeiben. (Ezt a gyanúmat különben a történelem nem sokkal későbbi alakulása – az első világháború, a trianoni országvesztés – mintha megerősítené!)

Mikszáth nézete szerint a „tekintély” utolsó hiteles birtokosa az a politikus, tudniillik Tisza Kálmán volt, akit ő mindig hűségesen követett. „A zártabb politikai körökben – olvasom az író egy 1908-as parlamenti jegyzetét (*A vándorló tekintély*) – sok sopánkodás, panasz esett, mily szerencsétlenség, hogy a házelnöknek semmi tekintélye nincs, oszthatatlanul Tizsánál van az egész. Egyéb baja még akkor nem volt az országnak. Szép idők voltak ezek, kár, hogy elmúltak. Velük elmúlt Tisza is, és azóta vándorútra indult a tekintély. Jár, bolyong szanaszét a parlamentben, eljut Péterhez, Pálhoz, de ismét fölszedi sátorfáját, s megy-megy, mint valami elátkozott peregrinus, boldoghoz, boldogtalanhoz, pártokhoz, csoportokhoz, stréberekhez, szájhősökhöz, intrikusokhoz, mintha igazi helyét, igazi gazdáját meg nem találná; hol itt, hol ott bukkan föl, néha valóságos meglepetést keltve, miként juthatott ide vagy oda, megy-megy vaktában, míg egyszer csak ki talál valahogy tévedni a nyitott parlamenti kapun, és soha oda vissza nem tér többé senkihez.”

A politikai tekintély, amelynek természetesen a tehetség, a felkészültség, a szorgos munka a feltétele, különben is sokat foglalkoztatta Mikszáth Kálmánt. Nem egyszer írt arról, hogy „tekintélyhiányos” korszakban kellett a politikában szerepet vállalnia, legalábbis a néhány évtizeddel korábbi korszakhoz képest, midőn Deák Ferenc és Andrássy Gyula adtak respektust a közéletnek. Arra is rámutatott, hogy valószínűleg nem az intézményekben (például az alkotmányosságban, a törvényekben) kell keresni a hibát, hanem a személyekben, akiknek ezeket az intézményeket működtetniük kellene.

A vándorló tekintély című 1908-ban keltezett írásában olvasom a következőket: „Szóval az a baj, hogy minálunk nem az intézményekben van az erő, hanem a személyekben. A tekintély és a hatalom ide-oda vándorol, mint egy gazdátlan bolha, és a legkülönösebb helyekre jut.” Imént idézett *A klub* című parlamenti jegyzetében pedig valóságos karcolatot rögtönöz arról, hogy egy hivatalban lévő minisztert milyen siserehad udvarolja körül a Tisztelt Ház társalgójában: „Körülfogják, mint Kopernikust a tanítványai, nem mintha kíváncsiak volnának, hogy mit mond (a mameluk nem kíváncsi, csak ügyes). A miniszter különben nem is mond semmi érdekeset. Ó, a miniszter óvatos lény. Talleyrand tanítása nem veszett kárba, a miniszter jól tudja, hogy azért van nyelve, miszerint eltakarja vele gondolatait. De a stréber is tudja, miért van nyelve, s ha a miniszter azt találja mondani: >Ma szép idő van<, a stréberek

ezt a kis semmiséget is fölkapják, hogy a miniszternek szánt kedvességeiket és csecsebecségeiket ráaggassák:

- Valóban, ma szép idő volt, kegyelmes uram.
- Csodálatos kedves ősz ez.
- Ilyen ősz még sohase volt!
- Félig nyári idő – licitál egy negyedik.
- Akárcsak a Riviérán.
- Kairóban szoktak ilyen napfényes idők járni.
- Igen, ilyenkor érik a narancs a khedive kertjében.

Őexcellenciája meglegedetten simogatja szakállát, hogy ilyen meteorológiai diszkussziót sikerült támasztania, s lelkében belül bizonytalanul kóvályog egy kevély érzés, olyanféle sejtelen, hogy a természet az ő szavai szerint igazítja magát.”

Mikszáth igen elítélő véleményt alakított ki arról a politikai társadalomról, amelyhez különben ő is tartozott. A báró Jósika Samuról készült arcképvázlatában (1895-ben) olvasom a következőket: „Milyen világ ez itt, milyen világ! A ravaszság az együgyűség ruháját ölti fel, s az ostobaság néha ravaszáságnak néz ki. Itt minden csalóka, mert minden fénylik. Fénylik az arany és fénylik a szurok is. Ragyogó színpompában bukkan föl a nagyravagyás, a bölcsesség lárvája alatt kullog a cinizmus, s hófehér koszorúval táncol kánkánt a bizantinizmus.” Nem szeretnék nyomban aktuális párhuzamokat keresni a mikszáthi múlt és a jelen között. Ezért csupán egyetlen írásra hivatkozom, ez az *Almanach* című kiadványsorozat 1910-es kötetében jelent meg, címe: *A fantázia és a mesék*, valószínűleg ez volt az író életében megjelent utolsó írás. Innen idézem az utolsó mondatokat:

„Van egy politikus ismerősöm, aki sokat gondolkozik, míg valamit mond, amin viszont sokat lehet gondolkozni, ha már mondott valamit.

A szocialista tünetek izgatják, az örökös kapaszkodás, a börzei zaj, a pénz utáni lótás-futás kihozza a sodrából, a mai politikai helyzet is bántja, szóval, nincs meglegedve, és arról beszél, hogy öreg napjaira itt hagyja az országot.

– Egy kis birtokot veszek valahol. Talán már tavaszra elköltözöm az országból.

– És melyik országra gondol excellenciád?

– Nem tudom még. Éppen ebben nem vagyok elhatározva. Olyan országot szeretnék...

– Ahol enyhébb az éghajlat – szóltam közbe.

Szomorúan mosolygott.

– Egy olyan országot – folytatta –, ahol még mesélnek az emberek.”

Mondhatnám, ilyen országot magam is szeretnék – ezért is lapozom fel most a száz esztendeje eltávozott Mikszáth Kálmán régi (és ma is aktuális) írásait.